OSMAN GAZİ ve BURSA SEMPOZYUMU

"Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri"

(04-05 Nisan 2005 – BURSA)

Editör: Yrd. Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

BİLDİRİ KİTABI

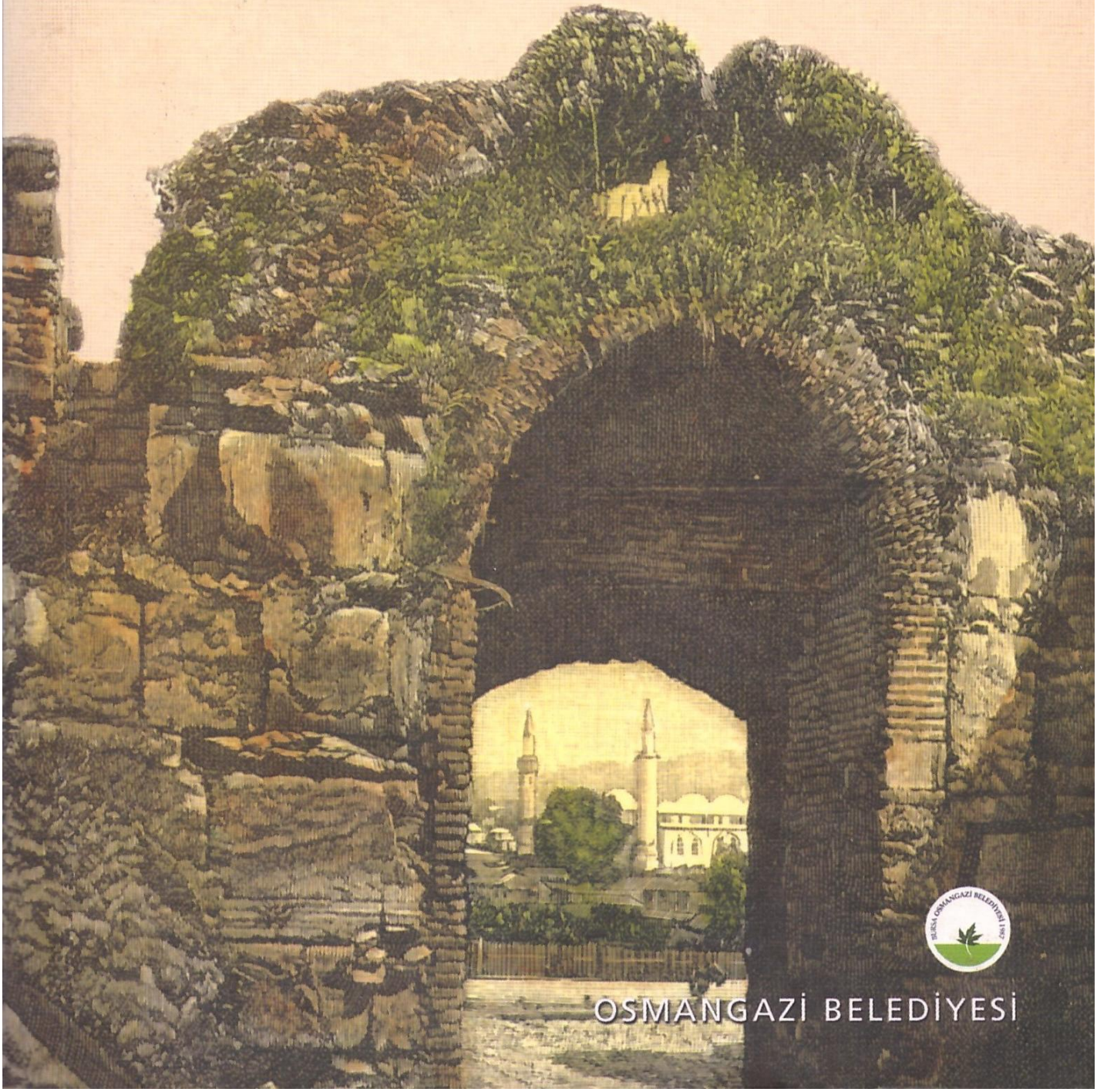

OSMANGAZİ BELEDİYESİ

BURSA
OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu
"Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri"
(04-05 Nisan 2005 – BURSA)
BİLDİRİ KİTABI

Editör:
Yrd. Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
cafer1@uludag.edu.tr

ISBN 975-97781-6-5

2. Basım
Eylül 2005

Kapak Resmi:
Hisar Kapısı

Kapak:
Uludağ Yayınları

Baskı:
Özener Matbaası - İstanbul

OSMAN GAZİ ve BURSA SEMPOZYUMU

"Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri"

BİLDİRİ KİTABI
(04-05 Nisan 2005 – BURSA)

EDİTÖR:
Yrd. Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

OSMANGAZİ BELEDİYESİ
BURSA - 2005

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 8

AÇILIŞ BİLDİRİSİ 9

Osman Gazi: Son Araştırma Sonuçları 9
Prof. Dr. Halil İNALCIK

PAYİTAHT BURSA'DA KÜLTÜR VE İNSAN 23

Osman Gazi Dönemi'ndeki Kültürel ve İnsani Değerler 25
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU 25

Bursa Bölgesi Yörükleri 35
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU

Kuruluş Dönemi Osmanlı Yönetiminin
Gayrimüslimlere Yaklaşımı 49
Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL

Buhara-Bombay-Bursa Hattında
Dervişlerin Seyr u Seferi 59
Prof. Dr. Mustafa KARA

PAYİTAHT BURSA'YI BÜYÜTEN KAYNAKLAR 99

Payitaht Bursa'dan Hüdâvendigâr Sancağı'na 101
Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Bursa'da İki Köy Vakfı 109
Prof. Dr. Osman ÇETİN

Kocaeli ve Sakarya'nın Osmanlı'nın
Gelişmesine Katkıları 125
Prof. Dr. Atillâ ÇETİN

Osmanlı'nın Kuruluşunda
Bizans Köylerinin Kültürel Etkileri 129
Raif KAPLANOĞLU

Erken Osmanlı Döneminde Bursa'nın Dış Ticaret
Bağlantıları 147
Yrd. Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar 169
Arş. Gör. Kamil DOĞANCI

PAYİTAHT BURSA'DA SANAT VE KÜLTÜR 187

Fetihlerin ve Ticaretin Sanata Yansıması:
Göçer Bilginler, Dervişler ve Sanatçılar 189
Prof. Dr. Zeren TANINDI

Payitaht Bursa'da
Eğitim-Öğretim Vakıfları (XV. Yüzyıl) 199
Prof. Dr. Mefail HIZLI

Lami'i Çelebi'nin Gözüyle Bursa 215
Dr. Selim S. KURU

Bursa Kütüphanelerinde Bulunan Eski Anadolu
Türkçesine Ait Tıp Metinleri 225
Doç. Dr. Hatice ŞAHİN

Osmanlı Toplumuna Etkileri Bakımından Kuruluş
Dönemi Osmanlı Külliyeleri 237
Yrd. Doç. Dr. Salih PAY

YUVARLAK MASA OSMANLI'NIN KÜLTÜREL ZENGİNLİĞİ 245

SEMPOZYUM ETKİNLİKLERİNDEN GÖRÜNTÜLER 261

Değerli Bursa dostları,

Bu yıl ilkini hayata geçirdiğimiz Osmangazi'yi anma ve Bursa'nın Fethi etkinlikleri kapsamındaki "Osmangazi ve Bursa Sempozyumu"nun sonuçlarını paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. İki nedenle;

İlki, Osmanlı'nın sosyal ve kültürel dünyasından kesitlerin sunulduğu böylesi bir organizasyon şimdiye kadar düşünülmemiş, hayata geçirilmemişti. Fethedildikten sonraki 150 yıl içinde Osmanlı mimarisinin ve kültürel yapısının, ruhunun en ince ayrıntılarına kadar yansıtıldığı bir kent Osmangazi. Sahiplerine, hem idari anlamda hem de kültürel anlamda başkentlik yapmış bir kent. Böylesi bir kentin ve ona bağlı olarak medeniyetin geçmişini, geçmişimizi hatırlamak, anmak, yad etmek bir vicdan borcuydu. Onu yerine getirdik, bundan sonra da devam edeceğiz.

Sevincimizi katlayan ikinci önemli konu ise, elinizde bulunan kitabın varlık nedeni olan akademik çalışmamızdır. "Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri" bugün derinlemesine işlenmeye muhtaç bir konudur. İster bilgi eksikliğinden ister bakış açısı eksikliği veya yanlışlığından kaynaklansın, geçmişimiz üzerindeki koyu gölgelerin kaldırılması gerektiği herkesin ortak kanaatidir. Bu da, gölgelerin aydınlatılmasından geçer. Bu gölgeler, tarihimize daha objektif bakabilmenin de ipuçlarıdır.

Geçmişi unutmak, bütün toplumların içinde bulunduğu bir hastalıktır ama bizde daha bir yakıcıdır. Çünkü geçmişi unutmak, bizde sadece unutulan şeyleri etkilemedi, aynı zamanda; dünün külleri, yarının üzerini de örttü. Bu bakımdan geçmişe yapılacak 'akademik yolculuklar'ın hep yanında olduk. Bu kentin geçmişinin, bu kentin bugünü üzerinde sığıntı gibi kalmaması için..

Payitaht Bursa'nın Sosyal ve Ekonomik İlişkileri konulu sempozyum da bu nedenle çok önemliydi. Destek verdiği için Sayın Prof. Dr. Halil İnalcık Hocaya şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmadan emeğini, yüreğini, özverisini esirgemeyen Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu ile Yrd. Doç. Dr. Cafer Çiftçi'ye ve onların şahsında sempozyuma katılan tüm akademisyenlere ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Osmangazi Belediyesi olarak, Bursa belgeliğine böyle önemli bir kaynak kazandırmanın sevincini yaşıyoruz.

Yeni "Osmangazi ve Bursa" sempozyumlarında buluşmak ümidiyle...

Recep ALTEPE
Osmangazi Belediye Başkanı

Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar

Arş. Gör. Kamil DOĞANCI*

Herodotos'un M.Ö. VI. yüzyıl olaylarını anlatırken değindiği[1] Kral Yolu, Antikçağ Anadolu'sunun bilinen ilk organize ticaret yoludur. Bu yol doğuda Persia yakınlarından batıda Ephesus'a kadar 1500 mil boyunca uzanıyordu. Ephesus'dan Sardis'e 3 gün, Sardis'ten Susa'ya 90 günde varılıyordu. Yol üzerinde Pers kralının habercileri için yedek atların hazır durumda tutuldukları 111 posta istasyonu [2] ve yolcuların konaklayabileceği istasyonlar ve kervansaraylar vardı.[3] Yol, yerleşim yerlerinden geçiyor ve her tehlikeden uzak bulunuyordu.[4]

Romalılar ise kendilerinden önce var olan yol sistemlerini kullanmaya devam etmişler ve bunlara yenilerini eklemişlerdir. Yani başka bir deyişle Roma yol sistemi, varolan yolların yeniden düzenlenmesiyle başlamıştır.[5] Roma imparatorluğunda küçük yol bağlantıları ve yan yolların yapımı ve masrafları yerel yönetimlerin görevi dahilindeydi. Bu işlerde mahkumların kullanıldığını Traianus'un Plinius'a yazdığı mektuplardan anlıyoruz.[6] Bu yolların güzergahları üzerinde miltaşı bulunmuyordu.

---

* *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.*

1 Hdt. V 52; VIII 98.

2 Starrin 1962, s.40; Ramsay 1960, s. 26-7.

3 Hdt. V 52.

4 Hdt. VIII 98.

5 Talbert 1985, s. 159.

6 Plin. *epist.* X 32.

Kral Yolu M.S. 4. yüzyıla kadar Anadolu'daki en önemli ticaret yolu olma özelliğini devam ettirdi. Ancak önce imparator Diokletianus'un (M.S. 284-305) başkenti Nikomedeia'ya taşınmasıyla, ardından Constantinus'un M.S. 324'te Constantinopolis'i Roma İmparatorluğunun başkenti yapmasıyla Bithynia üzerinden geçen yolların önemi artarken Kral Yolu başta olmak üzere Constantinopolis güzergahı dışında kalan bütün yollar eski önemlerini kaybetmişlerdir.

Romalılar zamanında, daha çok Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla önem kazanan "Hacı Yolu" özellikle M.S. 4. yy.dan sonra Anadolu'nun en önemli ticari ve askeri yolu haline gelmiştir. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden Constantinopolis'e ulaşan Hacı Yolu, Bithynia'da ikiye ayrılıyordu. Birinci yol, Chalcedon, Nikomedeia ve Nikaia kentlerinden geçerek Ankyra-Tarsus-Antiochia güzergahını takip ederek Jerusalem'e (Kudüs) ulaşan ticari yoldu.[7] Diğer yol ise, Küçük Asia'nın kuzeyinden geçerek Euphrates (Fırat) limes'lerine doğru uzanan askeri yol idi.

Bithynia'daki yollar M.S. I. yüzyıldan IV. yüzyıla kadar devamlı olarak onarım görmüştür.[8] M.S. 4. yy.ın başlarından itibaren Roma yol sisteminde bir değişiklik başlamıştır. Bununla birlikte, Bizans İmparatorluğu döneminde de öncelikle Roma yolları kullanılmaya devam edildi. Hem *Tabula Peutingeriana* hem de *Itinerarium Antonini* bu yolların yeni ihtiyaçlara göre yeniden düzenlendiklerini gösterirler. Ancak yol şebekesi de değişiyordu, çünkü yeni açılan birtakım küçük yolların tüccarların ve seyyahların işine Roma yollarından daha fazla yaradığı görülüyordu.[9] Iustinianus döneminde (M.S. 527-565) Roma yollarındaki değişiklik tamamlanmış ve eski sisteme son verilmiştir. Bizans yollarını tamamıyla anlatan hiçbir belge kalmadığı için tarihçilerin eserlerindeki parçaları yan yana koyarak ülkenin coğrafi durumunu da göz önüne alarak sonuç çıkarmaya mecburuz. Bizans yol şebekesinin tamamıyla bütün Osmanlı dönemi boyunca kullanılması bize çok yardım eder.[10]

Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Prusa'ya gelen seyyahların bölgenin yol ağı hakkında verdikleri bilgiler ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü daha Bizans döneminden itibaren Roma yolları

[7] French 1985, s. 16.
[8] Marek 2003, s. 58.
[9] Ramsay 1960, s. 77.
[10] Ramsay 1960, s. 77.

önemini yitirmeye başlamış, bunların yerine kestirme yollar kullanılmıştır. Bu yeni yollar, geniş ve taş döşeli Roma yollarına nazaran daha dar ve çoğu yerde toprak olmasına karşın daha çok kullanılmışlardır. Roma yolları ise zamanla bakımsızlıktan kaybolmaya yüz tutmuştur.

Hacı Yolu (Kudüs Yolu)

Hacı Yolu *(Harita 1)*, *Tabulara Peutingeriana*'da,[11] *Itinerarium Antonini*'de[12] ve *Itinerarium Burdigalense*'de[13] ayrıntılı olarak tarif edilmiştir.[14] Bütün Bizans yazarlarında, özellikle son devirlerde yaşayanlarda sık sık bahsi geçen[15] bu yol, Constantinople, Chalcedon, Dacibyza, Libyssa, Nikomedeia, Nikaia, Ankyra, Tarsus, Antiocheia güzergahını takip ederek Jerusalem'e ulaşır.[16] M.S. 4. yüzyılda Constantinopolis'in imparatorluğun en önemli şehri durumuna gelmesi, Avrupa'dan yola çıkan hacı adaylarının önce buraya gelmeleri ve buradan Jerusalem'e gitmeleri, bu yolun önemini arttırmıştır.[17]

Burdigala'dan (Bordeaux) Jerusalem'e giden bir Hıristiyan hacı adayının seyahatnamesi olan *Itinerarium Burdigalense*, bu yol güzergahı hakkında önemli bilgiler verir. Bu Hıristiyan hacı adayı Burdigala'dan Jerusalem'e giderken Constantinopolis'e uğramış, buradan Chalcedon'a geçmiş ve M.S. 333 yılının 30 Mayıs'ında Chalcedon'dan yola çıkarak Hacı Yolu güzergahını takip ederek Jerusalem'e gitmiş ve dönüşünde yine aynı yolu kullanarak 25 Aralık'ta Constantinopolis'e dönmüştür.[18]

Bu yolcululuğunu anlattığı seyahatnamede Nicomedia-Artemis arasındaki mutatio (mola yeri) ve mansio'lar (konakla-

[11] *Tab. Peutingeriana* M.S. 4. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. Konrad Miller, *Tabulara Peutingeriana*'nın farklı farklı çizerlerce oluşturulduğu yada sonradan eklemeler yapılmış olduğu şeklindeki görüşlere şiddetle karşı çıkmaktadır (Miller 1962, s. 2).
[12] *Itinerarium Antonini*, imparator Diokletianus dönemine (M.S. 284-305) tarihlenir (Miller 1962, s. 3).
[13] Itin. Burd. 573.
[14] Miller 1962, s. 11; Salway 2001, s. 35.
[15] Ramsay 1960, s. 216.
[16] Miller 1962, s. 2.
[17] French 1981, s. 16.
[18] Dalmatius ve Zenophilus'un konsüllükleri sırasında yola çıkmış ve yine bu kişilerin konsüllüklerinde Constantinopolis'e dönmüştür. (Itin. Burd. 573 vd.; French 1975, s. 25.

ma yeri) ve bunlar arasındaki uzaklıklar da şu şekilde verilmiştir:

Egribolum (mutatio) X milia
Libum (mansio) XI milia
Liada (mutatio) XII milia
Nicaea şehri (Isnik) IX milia
Schine (mansio) VIII milia
Midus (Moedos) (mutatio) VII milia
Chogea (mutatio) VI milia
Thatesus (mutatio) X milia
Tutadus (Tottaion) (mutatio) IX milia
Protoniaca (mutatio) XI milia
Artemis (mutatio) XII milia[19]

Itinerarium Antonini'de ise uzaklıklar; Nikomedia'dan Libum 21 Roma mili, (buradan) Nikaia'ya 23 Roma mili olarak verilmiştir.[20] *Tabula Peutingeriana*'da Nikaia, Askania Gölünün Doğu ucunda bir yol kavşağında gösterilmektedir.[21]

Seyahatnamelerden başka miltaşları *(Resim 1-2)* ve antik köprü kalıntıları *(Resim 3)* da Hacı Yolu'nun güzergahı hakkında önemli bilgiler verir.[22] Yolun Nikomedia-Nikaia arasındaki bölümü üzerinde ele geçen en eski miltaşı M.S. 114-115'e tarihlenir. Bu miltaşları incelendiğinde Hacı Yolu'nun imparator Domitianus döneminde, A. Caesennius Gallus'un eyalet valiliği sırasında M.S. 82 yılında yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

"İmparator Kayser L. Septimus Severus Pius Pertinax Augustus, Arap Fatihi, Adiaben Fatihi, büyük Parth Fatihi, en yüce rahip, 6 yıldır hükümdar, 11. kez imparator, 2. kez konsül, vatanın babası, prokonsül ve imparator Kayser M. Aurelius Antonius Augustus, hükümdarlığının 2. yılı ve P. Septimus [Geta] Kayser, elçi ve valileri Quintus Tineius Sacerdos aracılığı ile (yolu) onarttılar. Nikaia'dan 32 (Roma mili)"[23]

[19] Itin. Burd. 573.
[20] *Itin. Rom.*, I 20.
[21] *Tab. Peut.*, segm. IX.
[22] Talbert 1985, s. 159.
[23] Şahin 1981, s. 148a, nr. 1008; Öğüt-Şahin 1985, s. 100-1, 122; TAM IV 1, nr. 13.

Harita 1: Hacı Yolu Güzergahı [24]

[24] Benet 2001, s. 25.

Yukarıda çevirisini verdiğimiz bu miltaşı yazıtı, Nikaia-Taion (Gölpazarı?)-Dableis (Doris, Kayabaşı ?) yolunun onarımı sırasında dikilmiştir.[25] Miltaşından, onarımları yaptıran kişinin Quintus Tineius Sacerdos olduğunu anlıyoruz. Son dönemde İzmit'in 36 km. batısında Libyssos'da (Dildere) ele geçen M.S. 3. yüzyıla ait sekiz adet miltaşı da buradan geçen Hacı Yolu'na işaret ediyor.[26] Antik yazarlar da, eserlerinde bu yolda yapılan onarımlar hakkında bilgiler vermektedir. Prokopius, Nikaia'nın batısındaki bir sel yatağının sık sık hasara sebebiyet verdiğini ve buradaki yolu kullanılamaz duruma soktuğunu ve buradaki köprüyü yıktığını, bunun üzerine imparator Iustinianus'un burada çok sağlam bir köprü yaptırdığını belirtmektedir.[27]

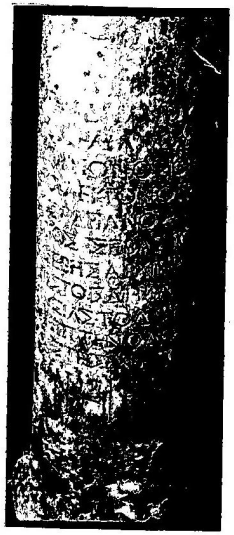

Resim 1: Tieion'dan Amastris'e giden yol üzerinde Antoninus Pius'a dönemine ait miltaşı. H harfi (Yunanca'da 8'i işaret eder) Tieion'dan çıktıktan sonra 8. mili gösterir.

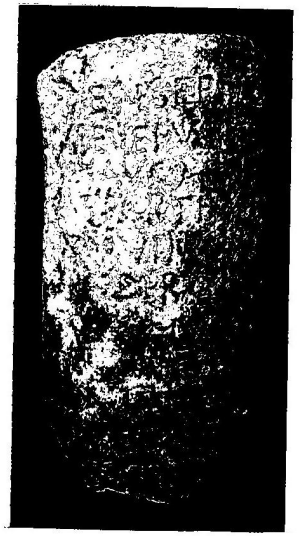

Resim 2: Seprimus Severus dönemi Galatia Legatus'u Petronius Verus'a ait miltaşı (M.S. 198) Pompeiopolis territoryumu

[25] Şahin 1981, s. 150a, nr. 1008.
[26] Şahin-Işın-Can 1983, s. 54; Itin. Burd. 572.
[27] Prok. *aed.* V 3.

Resim 3: Melas çayı üstündeki Iustinianus Köprüsü

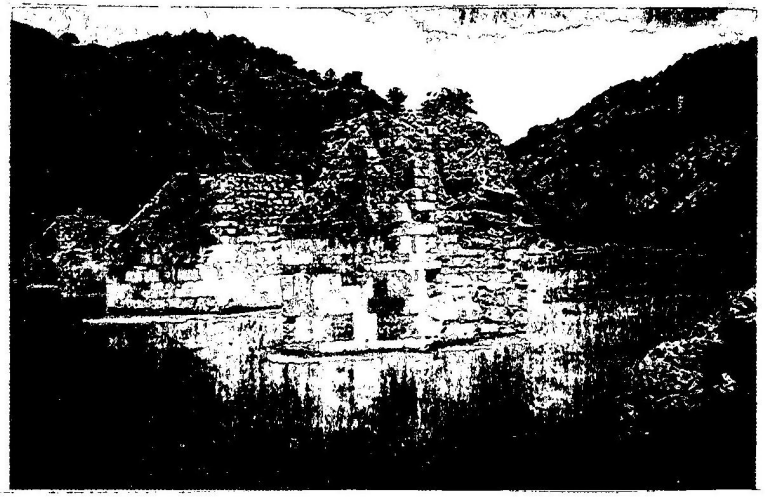

Resim 4: Eupatoria-Magnopolis kentinden geçen Iris (Yeşilırmak) üstündeki antik köprü kalıntısı

Hacı Yolunun Bithynia'daki güzergahı hakkında bazı şüpheler olsa da Konstantinopolis-Nikaia arasındaki Roma yolunun çizgisinden hiçbir zaman kuşku duyulmamıştır. Nikomedia-

Nikaia arasındaki Roma yolu, modern karayolunu izleyerek Eribolon'a (İhsaniye) kadar ulaşmaktadır. Buradan güneybatıya Kazıkdere yada Beyığludere vadisine doğru yükselir ve Libum'a (Senaiye yakınlarında) ulaşır. Libum'dan güneye Ayvaşa dağının yamaçlarını aşıp Liada'ya (Sarıağıl yakınında) doğru gider. Liada'dan yaklaşık olarak 2.75 km uzaklıkta ve Orhaniye'nin 4 km kuzeyinde Roma yolu İznik'e dek gözden kaybolur. [28]

İznik'ten sonra modern yol çizgisi, Roma yolu çizgisini çok yakından izler. Nikaia-Ankyra kesimi 19. yüzyıldaki Osmanlı yolu boyunca uzanmaktadır.[29] İznik-Mekece yolunun güney kenarındaki tarlalarda yol kalıntılarına rastlanır. İznik-Osmaneli yolunda Aşağı Akçapınar kavşağında yüzey kalıntıları çok açık olarak görülür. Taşköprü ile Göksu'yu geçtikten sonra Gölpazarı yöresinde Chogeae'ya (Medetli) kadar uzanır.[30] Chogeae'den sonra (kuzeybatıda) Roma yolu ovanın kuzey tarafındaki tepelerin eteği boyunca uzanıp, Karaağaç'ın yaklaşık olarak 1.5 km kuzeydoğusunda Gölpazarı-Vezirhan şosesi ile birleşmektedir. Gölpazarı'nın doğusunda önce Neçinler vadisine doğru yükselmekte, Dadastana'nın (Sarıhacılar) altındaki boynu geçtikten sonra Akçapınar'ın güneyinde bir başka vadiye girmekte ve son olarak da Kilciler'in 3.5 km batısındaki Çakırlar'ın üstünde suları geçmektedir.[31] Daha sonra Girmir çayından Kırbaşı'na giden modern yolun da izlediği vadi kenarında tırmanır ve Dikmen Höyük'e gider. Dikmen Höyük'ten sonra bir ovadan geçip doğruca Perli Çiftliğe ulaşır. Bundan sonra Bithynia topraklarını terk ederek Ankyra'ya doğru devam eder.

Nikomedia-Nikaia arasında Başiskele Köprüsü[32] ve Nikaia-Iuliopolis arasında Osmaneli yakınında Göksu üzerindeki Taşköprü, Hacı Yolu'nun Bithynia kesiminde bugüne kadar tespit edilmiş köprülerdir.[33]

[28] French 1981, s. 19.
[29] Bu Osmanlı yolunun başlangıç tarihi 16. yy.a dek iner. (French 1981, s. 17).
[30] D. French'e göre, yol düz bir çizgi biçiminde uzanıyor ve Osmaneli (Lefke) ve Selimiye'den geçip Sakarya istasyonu yakınında Sangarios (=Sakarya) ırmağını aşıyordu (French 1981, s. 17).
[31] French 1981, s. 19.
[32] French 1981, s. 31.
[33] French 1981, s. 31.

Askeri Yol (Kuzey Yolu):

Bu yol, Byzantion'dan çıkarak Nikomedia, Prusa, Klaudiopolis, Hadrianopolis, Pompeiopolis, Neokaludiopolis, Neokaisareia ve Nikopolis'ten (Pürük/Eskihisar) geçerek Satala'ya (Sadak) ulaşıyordu.[34] M.Ö. I. yüzyıldaki Mithridates Savaşları sırasında Romalıların Bithynia'yı hareket üssü yapmaları, Bithynia'yı Pontus'a bağlayan bu yolun önemini arttırmıştır.[35] Pontos Kralı VI. Mithridates ve Romalı komutanlar Lucullus ve Pompeius ordularını bu yol üzerinden sevk etmişlerdir. Bithynia, Kios ve Astacus limanlarıyla da bu orduların lojistik merkezi olmuştur. Pompeius'un Bithynia-Pontus Eyaleti'nde kurmuş olduğu kentler bu yolla birbirine bağlanmıştır.[36] Doğuya yapılan askeri seferlerde genellikle bu yol kullanılmıştır. M.Ö. 47 yılında Caesar, Zela (=Zile) yakınlarında Pharnakes'i yendikten sonra bu yoldan Nikaia'dan gelmiştir.[37] Kuzey Yolu'na zamanla bazı eklemeler yapılmıştır. İmparator Claudius döneminde (M.S. 41-54) C. Iulius Aquila, Amastris'ten Bosphorus'a kadar uzanan ve dağlık bölgelerden geçen bir yol inşa ettirmiştir.[38]

İmparator Traianus (M.S. 98-117) döneminde bu yolun önemini koruduğunu görüyoruz. Hadrianus M.S. 123 yılındaki Küçük Asya gezisi sırasında Bithynia'ya uğramış[39] ve bu askeri yolu takip etmiştir.[40] M.S. 194'de Septimus Severus ve Pescennius Niger Roma imparatorluğu tahtı için savaşa tutuşunca Bithynia'daki ulaşım ağı ve kentler ön plana çıktı. İki komutan arasında Bithynia'da Kios ile Ascanios (İznik Gölü) arasındaki Garsak Boğazı'nda yapılan savaşı Severus kazanmıştır.[41] Bu savaştan sonra Bithynia, doğuda Parthlarla ve daha sonra da Sasanilerle yapılan savaşlar için denizden ve karadan sevkin yapıldığı üs olarak anahtar rol oynadı. Artık Balkanlar'daki ve kuzey Avrupa'daki güçlü lejyonlar Bithynia üzerinden ya doğrudan Antiocheia'ya, buradan da Fırat ırmağına ulaşıyorlar[42] yada Kuzey Yolu'nu

[34] Winfield 1977, s. 151 vd.
[35] Ramsay 1960, s. 46.
[36] Magie 1950, s. 1192 vd. n. 25, s. 1546 n. 29; Winfield 1977, s. 151-166; Mitchell 1993, s. 32, 124 n. 46; Kaya 2000, s. 181.
[37] Şahin 1987, s. 5.
[38] Scramuzza 1940, s. 164.
[39] Mackendrick 1960, s. 283.
[40] Şahin 1979, s. 26a, nr. 29.
[41] Dio Cass. 74.6, 4-6.
[42] Kaya 2000, s. 141; Mitchell 1993, s. 132.

takip ediyorlardı. İmparator Caracalla M.S. 214-219 yılları arasındaki Part seferine çıkarken ordusuyla Bithynia'ya gelmiş[43] ve 214/15 kışını Nicomedeia'da geçirmiş, buradan hareketle Prusias ad Hypium üzerinden Ankyra'ya ve daha sonra da Antiochia'ya gitmiştir.[44] Ancak Iulianus 362 yılında çıktığı Parth seferinde bu askeri yolu değil, Konstantinopolis-Nikomedia-Nikaia-Antiocheia güzergahını kullanmıştır.[45]

Yol güzergahı üzerindeki Sangarios ırmağının sularının bahar mevsimlerinde yükselmesi yüzünden burası Iustinianus zamanına kadar (M.S. 6. yy.) ancak gemi köprülerle yahut da ahşap konstrüksüyonlarla geçişe izin veriyordu. Sencer Şahin'in araştırmaları Iustinianus'un ilk dönemlerinde bu bölgede yoğun bir yol yapım çalışmasına girişildiğini göstermektedir. Olasılıkla bu proje[46] dahilinde kara trafiğini sağlayacak 5 taş köprü ve Sangarius ile Melas (Çark Deresi) arasında gemi trafiği sağlayacak bir kanal yapılmıştı.[47] *(Harita 2)*

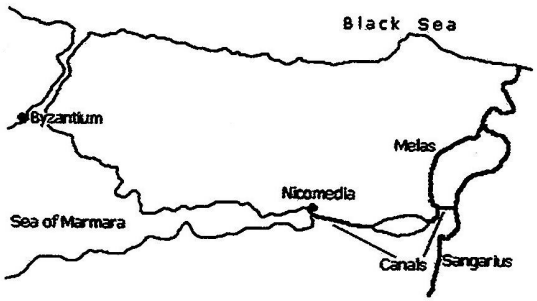

Harita 2: Imparator Iustinianus ve Bithynia valisi Genç Plinius'un Kanal Projeleri

Prusa ve Çevresi

Prusa-Kios-Nikaia Yolu: Antikçağda Prusa-Nikaia arasında iki farklı yol güzergahı bulunmaktaydı. Bu yollardan ilki Asca-

[43] Spiedel 1985, s. 95.
[44] Ameling 1983, s. 74.
[45] Amm. XXII 9.5; Şahin 1987, s. 25.
[46] İmparator Iustiniaus imparatorluğun bir başından öbür ucuna ulaşımı kolaylaştırmak için eski yollarda büyük bir onarım projesi başlatmıştır. Bunun yanında yeni yollar ve köprüler inşa ettirmiştir. (Texier 2002, s. 143).
[47] Marek 2003, s. 58.

nios'un (İznik Gölü) kuzeyini takip ederek Basilinoupolis'e (Yalakdere) gelmekte, buradan Kios'a[48] (Gemlik) ulaşmaktadır. Ancak bu yol fazla engebeli olduğundan sık kullanılmamıştır. İznik'ten başlayan asıl kuzey yolu, bir müddet gölün kuzey sahilini izledikten sonra kuzeybatıya doğru bir kavis çizerek Helenopolis'e ulaşmaktadır. Daha sonra Pylae ve Basilinopolis üzerinden geçerek Kios yakınlarında, Ascanios'un güneyinden geçen Nikaia-Prusa yoluyla birleşmektedir. Gemlik'ten sonra güneye doğru uzanan yol, Selçuk Gazi'yi geçtikten sonra (?) ve bugünkü Demirtaş'ın hemen yakınından geçerek Prusa'ya ulaşır.[49]

İkinci yol ise Nikaia'nın güney kapısından başlayıp, Ascanios Gölünün güneyinden geçiyor[50], önce Pythopolis (Sölöz yakınlarında) daha sonra da Kios'a ulaşıyor ve buradan da birinci yolun izlediği güzergahtan Prusa'ya varıyordu. Ascanios'un güney kıyısında kalan Nikaia-Kios yolu daha Nero (M.S. 54-68) zamanında mevcuttu.[51]

Plinius, Prusa-Nikaia arasındaki uzaklığı şu şekilde vermektedir:

"Kios'tan sonra Bithynia içlerine Hannibal tarafından Olympos Dağı eteğinde kurulmuş olan Prusa gelir. Buradan Nikaia'ya Askania Gölü üzerinden 25 milia passum'dur (yakl. 37 km)".[52]

Kios, Nikaia'nın limanı idi. Bu nedenle antik dönemde deniz ticaretinin ehemmiyeti göz önünde tutulunca Nikaia-Kios arasındaki karayolunun büyük önemi anlaşılır. Nikaia'da yetiştirilen ürünler Ascanios Gölünün kuzey ve güney sahili boyunca uzanan yollar vasıtasıyla Kios'a getiriliyor, buradan da Constantinopolis'e veya diğer şehirlere gönderiliyordu.

[48] Myrleia'nın doğusundaki Kios şehri, M.Ö. VII. yüzyılda Miletoslu kolonistler tarafından kurulmuştur. (Plin. *nat.*, 144). Bu kent de Myrleia gibi V. Philippos tarafından yağmalanıp I. Prusias'a verilmiştir. Prusias bu kenti Prusias ad Mare adıyla yeniden kurmuştur. Burası ayrıca Nikaia'nın limanıydı. (Sevin 2001, s. 35).
[49] Kiepert 1906, B II; Kiepert (tarihsiz), s. 17.
[50] İbn-i Batuta, Bursa'dan İznik'e giderken İznik Gölünün güneyindeki yolu kullanmıştır. Ancak gölün kıyısından değil, dağlık arazi içinden geçen patika yolları kullandığı için Roma yolunun güzergahı hakkında bilgi vermiyor. (Et-Tanci 1983, s. 213.
[51] Marek 2003, s. 58.
[52] Plin. *nat.* V 148. (Ancak Plinius'un belirttiği bu uzaklık rakamı ancak Nikaia-Kios arası dikkate alınırsa doğrudur).

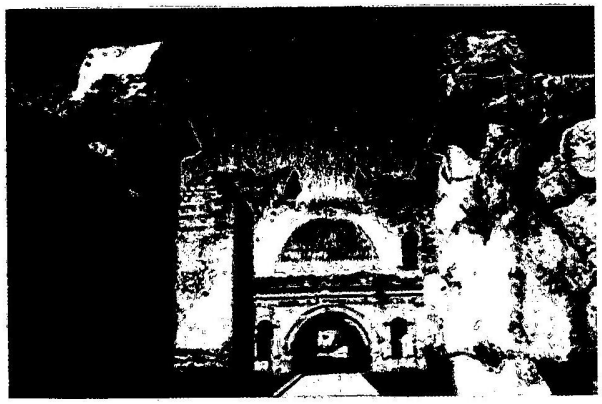

Resim 5: İstanbul Kapı (Nikaia)

Prusa-Kios-Nikaia yolu bazen askeri amaçlarla da kullanılmıştır. Mithridates Savaşları sırasında Romalı komutan Triarius ordusuyla birlikte Prusa'yı ele geçirdikten sonra, buradan hareketle deniz kıyısındaki Prusias'a, oradan da Ascanios'un güneyindeki yol üzerinden Mithridates'in işgalindeki Nikaia'ya gelmiş ve burayı ele geçirmiştir.[53]

Resim 6: Lefke Kapı (Nikaia)

Prusa-Myrleia (Apameia) Yolu: Prusa'dan Çekirge'ye giden yol, burada ikiye ayrılır. Kuzeybatıya doğru gideni Bademli üze-

[53] Şahin, 1987, s. 4-5.

rinden Apameia'ya[54] (Mudanya) ulaşır. Apameia, antikçağda Prusa'nın denize çıkış noktasıydı. Ayrıca Apameia'dan Konstantinopolis'e giden bir deniz yolu vardı. Prusa-Apameia-Konstantinopolis yolu tarihin her döneminde çok sık kullanılmış bir güzergahtır.[55] Bu nedenle bu yol, hem ticari hem askeri bakımdan önemliydi.

Resim 7: Yenişehir Kapı (Nikaia)

Antikçağda, Apameia stratejik bakımdan Prusa için önemli bir yere sahipti. Ticari açıdan Apameia, Prusa'nın limanı idi. Bu nedenle antik dönemde deniz ticaretinin önemi de göz önünde tutulunca Prusa-Apameia arasındaki karayolunun önemi anlaşılır. Olmypos'dan elde edilen kereste bu yol üzerinden Apameia'ya getiriliyor, burada da gemilere yükleniyordu. Ancak bu yolun askeri açıdan bazı dezavantajları da vardı. Şöyle ki; III. Mithridates Savaşı'nda Romalı komutan Triarius, Apameia'yı denizden hücum ederek ele geçirmiş ve buradan Prusa üzerine yürümüştür.[56]

[54] Myrleia, M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu kentlerinden Phokaia ve Kolophon'un kolonisi olarak kurulmuştur. M.Ö. V. yüzyılın son çeyreği içinde, Attika-Delos Deniz Birliği vergi listelerinde Brylleion adını taşıyan kent Makedonya kralı V. Philippos (M.Ö. 221-179) tarafından yağmalanıp, yöreyi istilası sırasında kendisine yardım eden Bithynia kralı I. Prusias'a verilmiştir. Daha sonra Prusias'ın torunu II. Nikomedes (M.Ö. 159-138) tarafından Apameia adıyla yeniden kurulmuştur. Romalılar zamanında Colonia Concordia Augusta Apamea adını alarak bir Roma kolonisi durumuna getirilmiştir. (Sevin 2001, s. 35.)

[55] Taeschner 1924, s. 70.

[56] Appian *Mithr.* XI, 77.

Resim 5: İstanbul Kapı (Nikaia)

Prusa-Kios-Nikaia yolu bazen askeri amaçlarla da kullanılmıştır. Mithridates Savaşları sırasında Romalı komutan Triarius ordusuyla birlikte Prusa'yı ele geçirdikten sonra, buradan hareketle deniz kıyısındaki Prusias'a, oradan da Ascanios'un güneyindeki yol üzerinden Mithridates'in işgalindeki Nikaia'ya gelmiş ve burayı ele geçirmiştir.[53]

Resim 6: Lefke Kapı (Nikaia)

Prusa-Myrleia (Apameia) Yolu: Prusa'dan Çekirge'ye giden yol, burada ikiye ayrılır. Kuzeybatıya doğru gideni Bademli üzerinden Apameia'ya[54] (Mudanya) ulaşır. Apameia, antikçağda Prusa'nın denize çıkış noktasıydı. Ayrıca Apameia'dan Konstantinopolis'e giden bir deniz yolu vardı. Prusa-Apameia-Konstantinopolis yolu tarihin her döneminde çok sık kullanılmış bir güzergahtır.[55] Bu nedenle bu yol, hem ticari hem askeri bakımdan önemliydi.

[53] Şahin, 1987, s. 4-5.

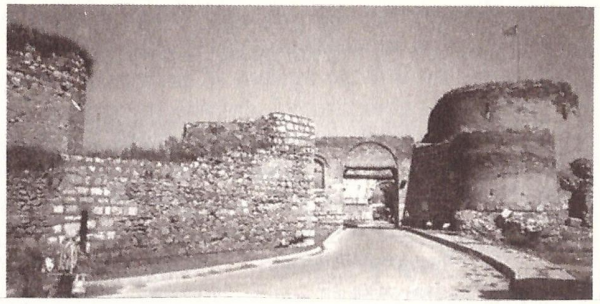

Resim 7: Yenişehir Kapı (Nikaia)

Antikçağda, Apameia stratejik bakımdan Prusa için önemli bir yere sahipti. Ticari açıdan Apameia, Prusa'nın limanı idi. Bu nedenle antik dönemde deniz ticaretinin önemi de göz önünde tutulunca Prusa-Apameia arasındaki karayolunun önemi anlaşılır. Olmypos'dan elde edilen kereste bu yol üzerinden Apameia'ya getiriliyor, burada da gemilere yükleniyordu. Ancak bu yolun askeri açıdan bazı dezavantajları da vardı. Şöyle ki; III. Mithridates Savaşı'nda Romalı komutan Triarius, Apameia'yı denizden hücum ederek ele geçirmiş ve buradan Prusa üzerine yürümüştür.[56]

[54] Myrleia, M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu kentlerinden Phokaia ve Kolophon'un kolonisi olarak kurulmuştur. M.Ö. V. yüzyılın son çeyreği içinde, Attika-Delos Deniz Birliği vergi listelerinde Brylleion adını taşıyan kent Makedonya kralı V. Philippos (M.Ö. 221-179) tarafından yağmalanıp, yöreyi istilası sırasında kendisine yardım eden Bithynia kralı I. Prusias'a verilmiştir. Daha sonra Prusias'ın torunu II. Nikomedes (M.Ö. 159-138) tarafından Apameia adıyla yeniden kurulmuştur. Romalılar zamanında Colonia Concordia Augusta Apamea adını alarak bir Roma kolonisi durumuna getirilmiştir. (Sevin 2001, s. 35.)

[55] Taeschner 1924, s. 70.

[56] Appian *Mithr.* XI, 77.

Karadan ise yol, kıyı boyunca Arnaut Köy-Syki ve Trilia güzergahını izler. Kiepert'in haritasında anayolun buradan öteye devam etmediği görülmektedir. Ancak, yolun Trilia-Dascylium arasındaki bölümü tali yol niteliğindedir ve kıyıdan biraz daha içeridedir.[57] Peutinger Tablosu'ndaki 101 numaralı yol, Prusa-Apameia yoludur. Apameia'dan sonra Cyzicus'a, oradan da Pergamon'a ulaşır.[58]

Osmanlı döneminde bile bu güzergah Prusa-Apameia-Constantinopolis arasındaki en önemli yoldu. Evliya Çelebi bu yolu kullanmıştır.

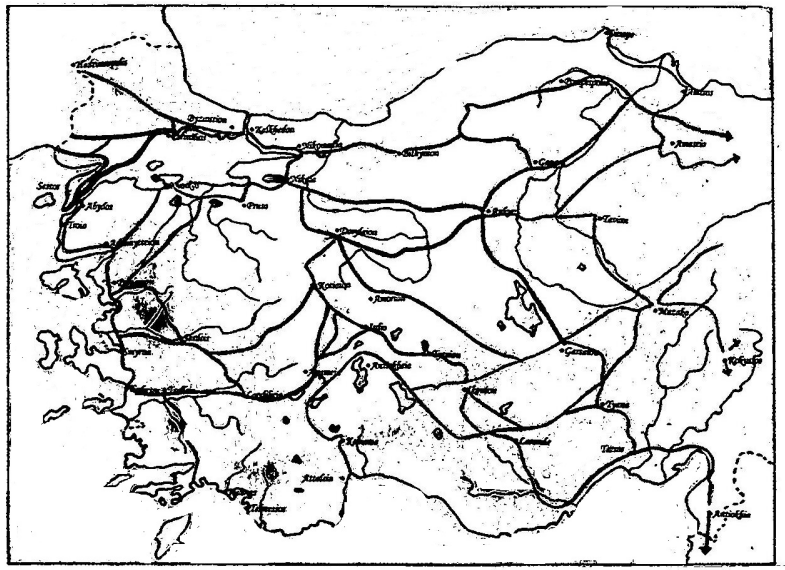

Harita 3: Küçük Asya'dan Geçen Önemli Yollar

Prusa-Apollonia (Apolyont) Yolu (Batı Yolu): Bu yol, Prusa'dan Apollonias Gölüne kadar Rhyndacus vadisini izler. Batıya doğru gideni Karamancık-Kite'den geçerek Apolloniatis Gölü'nün kuzeyini takip ederek önce Lopadium'a (Ulubad) oradan da Miletopolis'e (Mihalçık) ulaşır. Buradan güneye doğru

[57] Kiepert 1906, B II; Kiepert, (tarihsiz), s. 2; 20.
[58] Miller 1962, s. 12.

Cremaste'ye (Kirmasti) gelir.[59] Bithynia valisi Quintus Tineius Sacerdos'un Prusa-Apollonia yolunu onarttığını biliyoruz.[60]

Prusa-Adriani (Orhaneli) Yolu (Güney Yolu): Çekirge'den güneye doğru giden tali yol Misi Köyü geçip, Olympus'a (Uludağ) doğru devam edip Adriani'ye (Adranos) ulaşır. Yine aynı şekilde Adranos'tan Cremaste'ye ulaşan ve genellikle Rhyndacus'u (Adranos Çay) takip eden yol da tali bir yoldur.[61]

Chalcedon-Kios-Myrleia: Bu yolun Helenistik dönemden itibaren kullanıldığını görüyoruz. Makedonya kralı Philoppos M.Ö. 202 yılında, Propontis'in Avrupa sahilini ele geçirdikten sonra, İstanbul Boğazı'nın Anadolu kesimindeki Chalcedon'u (Kadıköy) işgal etmiştir. Sonra, güneye doğru ilerleyerek Kios (Gemlik) ve Myrleia (Mudanya) Helen kentlerini ele geçirip tahrip etmiş ve bunların yerlerini kayınbiraderi Bithynia kralı I. Prusias'a vermiştir.[62] Philoppos'un burada takip etmiş olduğu yol Chalcedon-Kios-Myrleia kıyı yoludur.

Prusa-nın Doğusu: Prusa'dan doğuya doğru çıkan yol Kestel'i geçince ikiye ayrılıyordu. Yolun kuzeydoğu istikametine giden kolu önce Otroea'yı (Atroa) daha sonra Sakarya ırmağını geçerek Malagina'ya (Iustinianopolis) ulaşıyor ve burada Roma anayoluyla birleşiyordu. Güneydoğuya doğru giden kolu ise Modra? üzerinden geçerek Nikaia-Dorylaeum yoluyla birleşiyordu. Prusa yöresinde Flavianus'lar dönemine tarihlenen en az iki miltaşı vardır. Bu taşlar bir onarım olayına ait bilgiler vermektedirler.[63]

[59] Kiepert 1906, B II.
[60] Dörner 1941, nr. 130.
[61] Kiepert 1906, B II.
[62] Polyb. XV 22 vd; Liv. XXXII 33, 16; Strab. XII IV, 3.
[63] CIL III 6993.

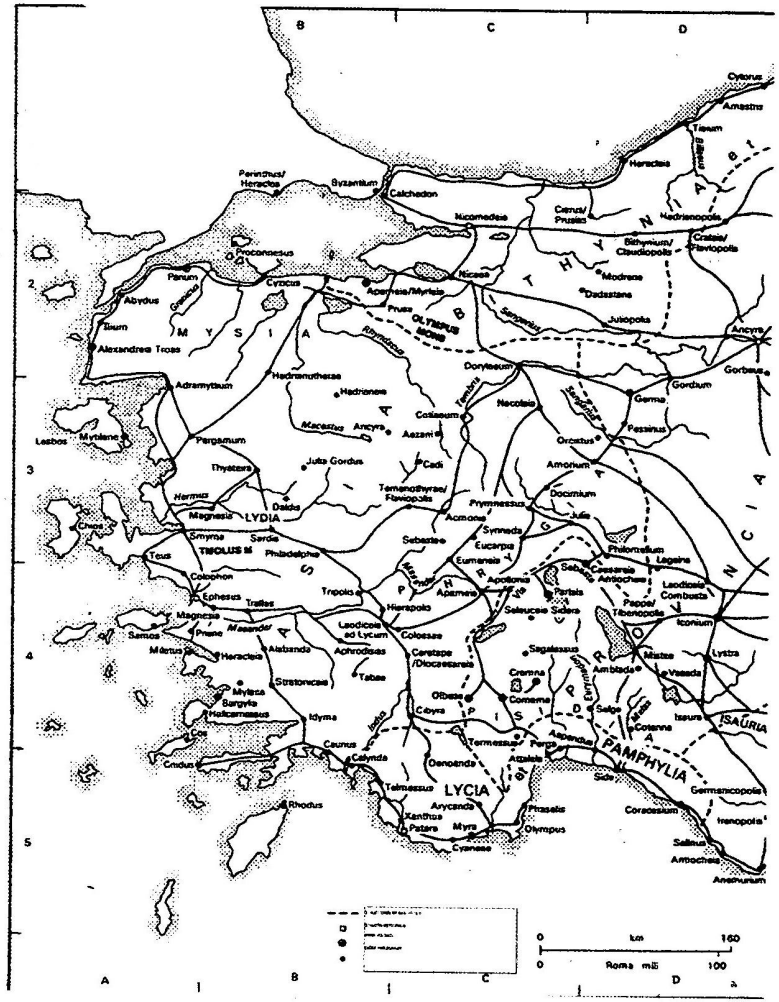

Harita 4: Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Yol Ağı

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

A.) Antik Kaynaklar:

Amm. Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, ed. J.C. Rolfe, Loeb Classical Library, London, 1963-1964.

Appian. *Mithr.* Appianus, *Mithridateios*, ed. H. White, Loeb Classical Library, London, 1955.

Dio Cass. Dio Cassius, *Rhomaike Historia*, ed. E. Carry, London, 1954.

Hdt. Herodotos, *Historiae*, çev. M. Ökmen, İstanbul, 1991.

Itin. Burd. Itinerarium Burdigalense *(The Itinerary of the Anonymous Pilgrim of Bordeaux,333A.D.)*, <http://198.62.75.1/www1/ofm/pilgr/bord/10Bord04Const.html>, 22.02.2005.

Itin. Rom. *Itineraria Romana I*, ed. O Cuntz, Lipsiae, 1929.

Liv. Titus Livius, *Ab urbe condita*, ed. G.P. Gold, Loeb Classical Library, London, 1985.

Plin. *epist.* Plinius d. Ä, *Epistulae*,ed. Andre Lambert, Verlag, 1969.

Plin. *nat.* Plinius d. J., *Naturalis Historia*, ed. L. Lan-C. Mayhoff, Lipsae, 1933.

Polyb. Polybios, *Historiai*, ed. Bültner Wobst, Lipsae, 1922.

Prok. *aed.* Prokopios, *De aedificiis.*

Strab. Strabon, *Geographika*, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 1991.

B.) Yazıtlar:

CIL *Corpus Inscriptorum Latinorum*

TAM *Tituli Asia Minoris*

C.) Modern Kaynaklar:

Ameling 1983 Walter Ameling, "Eine Neue Inschrift aus Prusias ad Hypium", *Epigraphica Anatolica*, Heft 1, Tafel 8, Bonn, 1983, s. 63-74.

Dörner 1941 F. K. Dörner, *Inschriften und Denkmaler aus Bithynien*, Berlin, 1941.

Et-Tanci 1983 Muhammed Et-Tanci , *İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfetu'n Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar)*, sadeleştiren: Mümin Çevik, c. I-II, İstanbul, 1983.

Frech 1985 David French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor* (Fasc. I: The Pilgrim's Road), British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No. 3, Ankara, 1985.

French 1975 David French, "A Puzzle from Roman Asia Minor", *BP Shield International*, London, January-1975, s. 24-27.

Kaya 2000 M. Ali Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 112, İzmir, 2000.

Kiepert (tarihsiz) Heinrich Kiepert, *Atlas Antiquus: Zwölf Karten zur Alten Geschichte*, Berlin (tarihsiz).

Kiepert 1906 Heinrich Kiepert, *Karte von Kleinasien*, Berlin, 1906.
Mackendrick 1960 Paul Mackendrick, *The Mute Stones Speak*, St. Martin's Pres, New York, 1960.
Magie 1950 David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950.
Marek 2003 Christian Marek, *Bithynia et Pontus*, Berlin, 2003.
Miller 1962 Konrad Miller, *Die Peutingersche Tafel*, F.A, Stuttgart, 1962.
Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia, Land, Man and Gods in Asia Minor*, vol. I, Oxford, 1993.
Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev: Mihri Pektaş, MEB Yayınları, İstanbul, 1960.
Salway 2001 Benet Salway, "Travel, Itineraria And Tabellaria", *Travel and Geography in the Roman Empire*, ed. By Colin Adams and Ray Laurence, New York, 2001, s. 22-66.
Öğüt-Şahin 1985 S. Öğüt-S. Şahin, "Katalog der Bithynischen Inschriften im Archäologischen Museum von İstanbul", *Epigraphica Anatolica*, Heft 5, Tafel 12, Bonn, 1985, s. 97-124.
Şahin-Işın-Can 1983 S. Şahin-M.A. Işın-M.K. Can, "Acht Meilensteine aus Libyssa", *Epigraphica Anatolica*, Heft 1, Tafel 5-7, Bonn, 1983.
Scramuzza 1940 M. Vincent Scramuzza, *The Emperor Claudius*, Cambridge University Press, London, 1940.
Sevin 2001 Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
Spiedel 1985 Michael Spiedel, "Bithynian Gravestones of Roman Legionaries", *Epigraphica Anatolica*, Heft 5, Tafel 9, Bonn, 1985.
Starrin 1962 F. Starrin, "Under look to Follow the Royal Road From Gordion to Sardis", Bulletin of the American Schools of Oriental Resarch, No. 166, April, 1962.
Şahin 1979 Sencer Şahin, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museum von Iznik (Nikaia)*, Teil I, nr. 1-633, Bonn, 1979.
Şahin 1981 Sencer Şahin, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981.
Şahin 1987 Sencer Şahin, *Katalog Der Antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3 T1-69, Bonn, 1987.
Taeschner 1924 Franz Taeschner, *Das Anatolische Wegenetz Nach Osmanischen Quellen*, Leipzig, 1924.
Talbert 1985 Richard J. Talbert, *Atlas of Classical History*, London, UK, Routledge, 1985.
Texier 2002 Charles Texier, *Küçük Asya*, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfi Yayınları, Ankara, 2002.
Winfield 1977 D. Winfield, "The Northern Routes Across Anatolia", *Anatolian Studies* 27 (1977), s. 151-166.